

SERİ

B

CİLT

41

SAYI

3 - 4

1991

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ORMAN FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SOSYAL PİYASA EKONOMİSİNDE PİYASA DÜZENLEMESİ

Prof. Dr. Werner KROTH¹⁾

Kısa Özet

Sosyal Piyasa Ekonomisinde Piyasa Düzenlemesi adlı bu yazı, gerek Ormanlık Politikası, gerekse Orman Endüstri Politikasının uygulama sistemlerinden birisi olan Sosyal Piyasa Ekonomisine ilişkin bulunmaktadır. Yazıda önce ekonomik yaşamın düzenlenmesi, ekonomik liberalizm ve ideolojik müdahale üzerinde durulmaktadır. Daha sonra da Sosyal Piyasa ekonomisinin rekabet ekonomisi olduğu ve bu konuda piyasayı düzenleyen önlemlerin neler olduğuna değinilmiştir.

1. EKONOMİK YAŞAMIN DÜZENLENMESİ

Her toplumda ve iş dağılımının söz konusu olduğu her ekonomide doğal olarak menfaat ilişkileri bulunmaktadır. Bu ilişkiler, insanların tek tek veya gruplar halindeki ilgileri ile belirlenen ekonomik davranışlar sonucu giderilebilir. Sözü edilen menfaat çatışmaları, toplumun ekonomik olarak güçsüz kesimleri üzerine yüklenmemelidir. Ekonomik olayların yönlendirilerek düzenlenmesi genel refaha hizmet etmelidir. Bunun için çok yönlü ekonomik-politik araçlar bulunmaktadır. Zamanla oluşan gelenekler ve adetler gibi yerleşmiş etik ve toplumsal normlar gözönüne alınmazsa, ekonomi yasaları ve düzenlemeleri yani ekonomik eylemler insanları olumsuz yönde etkiler.

Bir devlet sınırları içinde ekonomi ile ilgili yasalar toplamından ekonomik önemi olan yürürlükteki hukuk normu anlaşılır. Ayrıca ekonomi düzeninden de ekonomi için yürürlükteki kurum-sallaşmış çevre koşulları anlaşılır. Böyle bir ayırım, ekonomik düzen yapısının yalnızca ekonomi yasalarıyla tek yanlı olarak belirlenmediğini gösterir. Ekonomik yaşamın organizasyonu veya ekonominin işleyişi hakkında bilgi edinilmek istenmesi halinde, sadece ekonomik örgütler ve davranış şekilleri, ilişkili olan kurumlar ve normlar üzerinde durmak yeterli değildir. Aynı zamanda, toplumun yapısının ekonomik anlayışların, ekonomik iktidarın dağılımının ve benzeri hususların da

1) Bu yazı, Doç. Dr. Abdi EKİZOĞLU tarafından dilimize çevrilmiştir.

2) Forschungsberichte, Marktordnung für Rohholz als problem von Forst und Holzwirtschaft.

üzerinde durulması gerekmektedir. Böylece, bu konu ekonomik düzen kavramı ile sınırlandırılır. SOMBART tarafından öne sürülen ve belirli bir anlayışın egemen olduğu ekonomi şekli tanımına gelinir.

Böylece akılcı ve bireysel ekonomik-politik alt yapı, ekonomik sistem ve ekonomik düzen üzerinde yapılacak tartışmalar için önemli bir etkidir. Çoğu kez tartışmaların nesnel değerlerle yapılması çok zordur. Bu saptama piyasa düzeni için de geçerlidir. Özellikle son zamanlarda liberalizm ve müdahalecilik, piyasa ekonomisi ve merkezi planlı ekonomiler veya kapitalizm ve sosyalizm konularında sık sık görülen düşünce farklılıkları pek çok karşıtlığın ortaya çıkmasına katkıda bulunmaktadır.

2. EKONOMİK LIBERALİZM VE İDEOLOJİSİZ MÜDAHALE

Sorunlarımızı, belirtilen çelişkilerle birbirine bağlı ideolojilerle çözmek istersek, bu çok yararlı olmamaktadır. Ekonomik düzenimiz çok farklı kökenden gelen elementlerin karışımından oluştuğundan, uç görüşler öne sürmekten kaçınılmalıdır.

François Quesnay'ın belirttiği "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler, dünya kendi başına gidere" sözü politik ekonomi liberalizminin *özdeyişidir*. Quesnay'dan 20 yıl sonra İskoçyalı ekonomist Adam Smith, ekonominin kendi kendini yönlendirmesine, demokratik bir devletin fiyat oluşumuna etki yaparak karışmaması gerektiği düşüncesine dayanmıştır. Ekonomik liberalizm ilkesi, hiçbir yerde gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla fiyatlar çok değişik etkiler altındadır. Biz şu hususu canlandırmalıyız; değişik türdeki milyonlarca ekonomi objesi, kendi sorumluluğunda planında ve değişik taleplerle, belirsiz piyasa için üretilmektedir. Kimse bu ürünler için, neden ve ne kadar ürettiğini söyleyemez. Genel olarak, malların üretim ve miktarı bakımından, ayrıca fiyat açısından piyasaya nasıl geldiği ve kendi fiyatını nasıl oluşturduğu sorulur. Yanıt çok yetersizdir. Fiyat, sistemi yönlendirir. Fiyatlar arz ve talebin miktarını ve böylece tek tek malların yeterlilik sınırını gösterir. Bunlar sağlam bir uyum için karar verici araçtır. Böylece bu fiyatlar genel ekonomik plan sistemi içinde milyonlarca tekil olanın gerekli eşgüdümü için zorunludur.

Ancak fiyat her şey değildir. Ayrıca fiyat, gelir dağılımı, uygun gelir dağılımı ve farklı toplum kesimlerinin millî gelirden aldıkları pay oranının miktarı sorununu çözemez. Bunlar ise serbest rekabet koşullarının oluşması ve işlemesi için aynı zamanda bir garantidir. Sosyal adalet, bir ekonominin gelişmişlik düzeyine, uluslararası iş bölümüne, farklı sosyal sorunlara, serbest rekabet sorununa, ekonomik büyümenin koşullarına, ekonomik krizlerin nedenlerine ve konjonktür zayıflığına, tüketime ve yatırımlara, tam istihdama ve diğerlerine göre şekillenir. Fiyatlar ve piyasa mekanizması bütün bu problemleri çözmekte yetersizse, çok cazip olduğu söylenemez. Ekonomik düzende, günümüzde ve 30'lu yılların büyük ekonomik bunalımından beri pratik olarak hiçbir yerde tam rekabet piyasası gerçekleşmemiştir.

Öbür uç noktaya bakarsak durum şudur: Yönlendirilen ekonominin veya devlet planlılığının kesin şekli, üretimin ve tüketimin merkezden planlanması ile karakterize edilir. Ekonominin düzenleyicisi olarak fiyat, ortadan kaldırılmıştır. Üretimi belirlenen malların herbirinin fiyatı devletçe belirlenmiş olup, serbest tüketim söz konusu değildir. Merkezi planlamanın bu şekli, yani serbest tüketimin olmaması, 3. Reich zamanındaki savaş ekonomisi koşullarına ve SSCB'nin erken dönemindeki durumuna benzemektedir. Burada üretim araçlarında özel mülkiyetin söz konusu olması, ayrıca farklı ve dikkati çekecek bir özelliktir. Bugünkü devletçi planlı ekonomi, kural olarak savaş ekonomilerinde görülmeyen aşağıdaki kriterlerle tanımlanabilir.

Merkezi üretim planı, üretilenlerin kalitesi ve fiyatı, miktarı, hammadde sağlanması, yardımcı ve işgücü üzerinde karar verir. Bu karar üreticiler ve tüketiciler tarafından verilmeyip, tam tersine merkezi devlet memurları tarafından verilir. Ayrıca, devletin belirlediği fiyatlar, tüketim malları arzı ile talebini dengeleyemediği için, tüketim mallarının büyük kısmının dağıtılmasını öner. İstisnalara bakılmazsa, serbest tüketicinin seçimi arza göre oluşur, ancak bu durum talebin yönlendiril-

mesi ile gerçekleşmez. Çünkü pek çok malın fiyatı serbest olmayıp aksine devlet tarafından belirlenmiştir. Bunun sonunda, miktar yetersizliği veya üretim fazlalığı gibi hususların giderilmesi için eşgüdüm zorlukları söz konusudur.

3. SOSYAL PİYASA EKONOMİSİ REKABET EKONOMİSİDİR

Günümüzde Batı Almanya'da, sosyal devlet anlayışına göre yönlendirilen piyasa ekonomisi uygulanmaktadır. Merkezi düzenleme ilkesi işlevi olan bir rekabettir. Bu rekabet, ekonomik gücün yoğunlaşmasından kaçınmayı sağlar. Elverişsiz piyasa ekonomisi, koordinasyonu uygun konjonktür politikası ile düzenlenmelidir. Devlet, vergi (para) politikası aracılığı ile yatırımları teşvik etmelidir. Vergi politikası sosyal açıdan aynı zamanda gelir dağılımı ve refahın artırılmasına etki etmektedir. Sosyal güvenlik, sigorta, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetlerden oluşan bir sistem aracılığı ile garantidir. Ancak devletin bütün bu görevleri, ekonomide piyasa düzenlenmesinin esas prensiplerini geçerli kılmaktır. Bunlar, ekonomik düzenleme ile çok kuvvetli bir merkezi planlama arasındaki ölçülebilir farklılıklardır.

Rekabet ekonomisinin sosyal piyasa ekonomisi bazındaki işlevi, fiyat oluşumunda ilgi gruplarının veya devletin alacağı kararlarla gerçekleşmeyebilir. Ancak rekabet ekonomisi, *bazı piyasalarda (örneğin tarım ve ormancılık sektörü gibi)* üretim faktörlerindeki hareket yetersizliği dolayısıyla riskli olabilir. Çünkü, bu sektörlerde ücret ve fiyat yapılarındaki değişikliklerin, üretim faktörleri kombinasyonuna uyumu yetersizdir.

Durmadan değişen yaş altında fiyatlar önemli kılık göstergeleridir. Burada oluşan eşya fiyatları bireysel ekonomi için bir veridir. Birbirinden bağımsız oluşan planlar, gelecekteki kıtlıklarda fiyatların belirlenmesini yerine getirir. Plan verileri olarak fiyatlar, eşya fiyatlarının belirlenmesinde tekrar etkili olur. Fiyat indirimlerinde planlar, yeni fiyatlara uymalıdır. Bu durumda milyonlarca bireysel planlar, genel sistem için eşya fiyatlarının aracı olan planların koordinasyonudur.

Rekabet, firmaların rekabet ortamında piyasa hareketleri üzerinde karşılıklı olarak birbirlerini kontrol etmeleri ve tüketim aracılığı ile kontrol altında bulundurulmaları nedeniyle piyasayı iki yönlü etkiler. Böylece verimin artırılması için bir zorlama olur. Gerçi, bireysel ekonomide verimin artırılması, ön koşullardan biridir. Bu tüketici tercihleri, bireysel ilgiyi sosyal ilgiye dönüştürmek için her zaman gereklidir.

Monopol piyasa formu, piyasanın bu işlevini engeller. Burada piyasanın işleme için rekabetin garantisi gerekmektedir. Ancak, her rekabet, rekabetten dolayı oluşacak faydayı yerine getiremeyebilir. Burada, sosyal ilgiye etki edenleri diğerlerinden ayırmak gerekir. Rekabetin düzenlenmesi aracılığı ile piyasanın düzenlenmesinin anlamı, hukuki araçlar (örneğin haksız rekabete karşı yasalar) ve rekabet kurallarının ortaya konulması ve piyasaya katılanların bunlara bağlı olmasıdır. Belli ekonomik çevrelerin anlaşışıkları rekabet kurallarının durumu, devletin rekabeti sınırlayan yasalar karşısında tam rekabetin esaslarına uyup uymadığı incelenmelidir.

4. PİYASA DÜZENİ İÇİN ÖZEL ŞEKİL OLARAK PİYASAYI DÜZENLEYEN ÖNLEMLER

Rekabetin faydası ile piyasanın düzenlenmesi ve bunun devamı (garantisi), kural olarak piyasa dengesi kavramı anlamında kullanılmamaktadır. Eğer politik, toplumsal ve sosyal-etik gibi nedenler rekabet üzerinde etkili ise, gerçek bir piyasa düzeninden ve dengesinden söz edilir. Belli ekonomi kolları piyasadaki gelişmelere çok yavaş uygunluk gösterirse, bundan dolayı belli sosyal sınıfların rekabet şansı yok olur. Bu nedenle politik olarak, rekabet güçlerinin serbest piyasada var olduğu söylenemez. Her şeyden önce ilke olarak başarılı bir rekabetin işleyişi piyasanın düzenlenmesine dayanmakla sağlanır. Bu, başarılı rekabetin, sosyal etik nedenlerle sınırlanmasının tamamıyla objektif olduğunu gösterir. Böylece eğer nötr rekabeti yönlendirme araçları başarılı değilse,

daha sonra, gerçek rekabete etki eden sosyal piyasa ekonomisi önlemlerine başvurulmalıdır. Çünkü bu tür başvuru zorunlu müdahaleyi gerektirir.

Piyasa mekanizmasının işlevi üzerinde etkilerine göre rekabet talep eden, rekabete nötr etki yapan ve rekabeti önleyen düzenleme önlemleri birbirinden ayrılır. Rekabet önlemleri olarak örneğin odunun ticari olarak sınıflandırılması, odun çeşitlerinin belirlenmesi ve odun ürünlerinin işaretlenmesi talep edilir. Böylece piyasada belirlenen hususlar söz konusu olur. Bu da piyasanın saydamlığını yükseltir. Bu durum rekabetin isteklerine katkıda bulunur. Nötr rekabet olarak, bütün ekonomik politik önlemler görülür. Bunlar yalnızca piyasa üzerinde dolaylı etkide bulunurlar. Rekabeti engelleyen önlemlerin sınırı her zaman açık olarak belirlenemez.

Her durumda, örneğin maliyeti düşürücü vergi politikası önlemleri henüz rekabet açısından nötr olarak sınıflandırılır.

Bunun yanında ulaştırma, dış ticaret ve gümrük politikası önlemleri, ekonominin belli kollarının rekabet (yarış) edebilmesinin sağlanması veya başarılmasına yardım eder. Bu tür rekabete nötr etki eden veya piyasanın düzenlenmesine yapılan müdahaleler, arz talep ve fiyatların düzenlenmesi şeklinde piyasaya doğrudan yapılan müdahalelerden daha elverişlidir. Sözü edilen müdahaleler, devlet tarafından fiyatların belirlenmesi, fiyatlara doğrudan etki edilmesi, dış ticaretin yönlendirilmesi, sürüm ve üretimin düzenlenmesi ve piyasaya diğer araçlarla doğrudan müdahale edilmesidir. Bu tür müdahaleler, bir rekabet piyasasının oluşması ve işlemesi amaçlanmış ise, bu durumda, rekabet koşullarının eşit olması nedeni ile fiyat oluşum işleminin hatalı olmasına neden olur. Devlet müdahaleleri rekabeti teşvik eden önlemlerin bir kısmını düzenleyip, rekabeti sınırlayan etkenlerin bir kısmına yardım eder. Bu durum, devlet müdahalesinin birinci amacı olmayıp, piyasayı düzenlemenin tipik işaretidir.

Burada bunlar çoğu kez devletçi düzenlemeler, yani fiyatların yönlendirilmesi ve dış ticarete (koruma) himayecilik, ekonominin belli dallarının teşvik edilmesi ve geliştirilmesi olarak görülmüştür. Piyasa düzeni aynı zamanda üretimi elinde bulunduran bütün ekonomi prosesini merkezden yönlendirme ile aynı görülmemelidir.

Burada ortaya konan düşünceler içinde piyasa düzeni (marktordnung) liberal ekonominin esas prensipleri ile uyumsuzdur. Belli çevrelerde böyle bir düşüncenin benimsenemeyeceğini, gerçekler bize göstermektedir.

